tur armasse. Perinde ac Rufinus, etiam Ambrosius *Frenos* primo loco scripserat, at postea scripsit *Frenum*, & *Habenam*. *Frenum* pariter habet Cyrillus Alexandrinus ad cap. 14. Zachariæ, & Gregorius Turonensis lib. 1. de Gloria Martyrum. cap. 6. qui tamen in eo non probatur, quod ait, ex duobus clavis frenum confectum fuisse. Itaque Ambrofio & Cyrillo magis credens, quam Gregorio Turonensi, qui sexto Christi sæculo vixit, illud affirmo, ex clavo uno frenum fabricatum, ex altero coronam, quæ galeæ speciem superne referebat, galeam propterea a Rufino appellatam. *Tertius*, ut refert, memoratus Gregorius Turonensis, *projectus est in fretum* ad sedandos motus maris Adriani. Quamquam, quod recte animadvertit Gretserus lib. 1. de Cruce cap. 93. *forte non tam demersus est in mare, quam immersus. Vix enim credibile fit, Helenam tanto thesauro, & solatio tam se, quam alios penitus privare voluisse*. Quod significasse videtur Gregorius ipse scribens paulo ante: *Provida Regina condolens excidia miserorum, unum ex quatuor clavis deponi jubet in pelagus. Quartum*, ut narrat idem paucis interjectis, *asserunt esse defixum in capite statuæ Constantini* Constantinopoli. (16) Sed qui id asserunt recentiores Græci mendaces esse inveniuntur. Nam Socrates, qui omnium primus de statua hac scripsit lib. 1. cap. 17. meminit quidem de particula Dominicæ Crucis inclusa in ea: at de Clavo capiti ejus inserto nihil prorsus dicit, quamvis mox loquatur de Clavis ab Helena repertis & ad Constantinum filium missis. Cedrenus quoque in Compendio historiarum pag. 234. statuam illam describens, nullam fecit Clavi mentionem. Similiter Nicephorus lib. 7. cap. 49. ubi singillatim recenset *Reliquias* sub ejus basi repositas, Clavum nullum memorat, eodemque modo silet lib. 8. cap. 29. ubi partem Crucis eidem statuæ insertam, & Clavos quosdam ab Helena ad Constantinum missos, narrat. Quamobrem aliis *pluribus & antiquioribus*, ut ait Gretserus, *magis credendum est, qui clavum vel in diademate, vel in galea ipsius Constantini positum affirmant. Etsi fortassis corona seu galea coronata statuæ imposita ad illius, quam gestare solebat Imperator, similitudinem fuerit efficta*.

16. *Quamdiu clavi & frenum Constantinopoli fuerunt?*

℟. Usque ad annum Christi 550. asservatos esse Constantinopoli, certum affirmo. Nam Vigilius summus Pontifex, cum esset in ea Urbe, pollicitus est Justiniano Imperatori, se damnaturum Tria Capitula jurans *per virtutem sanctorum Clavorum, & per virtutem sancti Freni*. (17) *Datum est hoc juramentum quinto decimo die mensis Augusti, Indictione XIII. Imperii Domini Justiniani XXIV. novies post Consulatum Basilii*, quæ Chronologicæ notæ respondent anno Christi 550. ut a viro doctissimo Antonio Pagio (Ad an. 550. §. 11.) animadversum est. Post annum hunc a Græcis ad Latinos translati, fortasse per Gregorium, illum Magnum, quem Constantinopoli Apocrisarii munere functum, *magnis donatum muneribus, nempe sacrosanctis Reliquiis*, Romam rediisse, docet Baronius ad an. 586. §. 25.

17. *Quot nunc apud Latinos coluntur?*

℟. Quinque & viginti numerat vir eruditissimus Justus Fontaninus in dissertatione de Corona Ferrea Longobardorum anno 1717. Romæ edita, cap. 13.

I.	*Romæ in Basilica S. Crucis in Jerusalem.*
II.	*Modoetiæ in Basilica Præcursoris.*
III.	*Mediolani in Æde Metropolitana.*
IV.	*Turni ad Lacum Larium.*
V. VI. VII.	*Venetiis in Basilicis Patriarchali, Ducali, & Clarissarum.*
VIII.	*Torcelli in Æde Antoniana.*
IX.	*Spoleti in templo sancti Salvatoris.*
X.	*Anconæ in Cathedrali Basilica.*
XI.	*Senis in nosocomio sanctæ Mariæ de Scala.*
XII.	*Apud Collenses in Tuscia.*
XIII.	*Neapoli in cænobio Sanctæ Patritiæ.*
XIV.	*Catinæ in Sicilia.*
XV.	*Apud Hispanos in Ædæ Laurentianæ Escorialensi.*
XVI.	*Carpentoracti.*
XVII. XVIII.	*Lutetiæ in Ædibus Sancti Dionysii, & Carmelitarum.*
XIX	*Treveris.*
XX.	*Tulli Leucorum.*
XXI.	*Aquisgrani.*
XXII.	*Coloniæ Agrippinæ.*
XXIII.	*Viennæ Augustæ.*
XXIV.	*Apud Andecenses monachos in Bavaria.*
XXV.	*Norimbergæ.*

18. *Qua ratione adeo auctus clavorum numerus?*

℟. Alii alio modo auctum existimant, at simul docent singulis clavis jure a Fidelibus honorem tribui. Lucas Tudensis, qui anno 1236. claruit, lib. 2. adversus Albigenses cap. 11. (Bibl. Patr. tom. 25. pag. 225.) *Omnibus*, inquit, *pie deferimus, licet tantum quatuor clavi fixi fuerint in corpore Redemptoris. Potuerunt enim per partes divi-*

di,

(16) Est hic integer Gregorii Turonensis locus lib. 1. de Gloria Martyrum cap. 6. *Speciosi autem omnique metallo nobiliores Dominicæ Crucis clavi, qui beata membra tenuerunt, ab Helena Regina post ipsius sacræ Crucis inventionem reperti sunt: & de duobus quidem frenum Imperatoris munivit, quo facilius, si adversæ gentes resistissent Principi, hac virtute fugarentur. De quibus non est ignotum, Zachariam vaticinasse Prophetam.* Erit, *inquit*, quod in os equi ponitur, sanctum Domini. *Eo enim tempore Adriaticum mare magnis fluctibus movebatur, in quo tam frequentia erant naufragia & demersio hominum, ut Vorago navigantium diceretur. Tunc provida Regina condolens excidia miserorum, unum ex quatuor clavis deponi jubet in pelagus, confisa de Domini misericordia, quod sævas fluctuum commotiones facile posset opprimere. Quo facto reddidit mare quietum, tranquillaque deinceps navigantibus flabra præstantur. Unde usque hodie nautæ sanctificatum mare venerantur, & cum ingressi fuerint, jejuniis, orationibus, & psalterio vacant. Clavorum ergo Dominicorum gratia, quod quatuor fuerint, hæc est ratio: duo sunt affixi in palmis & duo in plantis: quæritur, cur plantæ affixæ sint, quæ in Cruce sancta dependere potius visæ sunt quam stare. Sed in stipite erecto foramen factum, manifestum est. Pes quoque parvæ tabulæ in hoc foramen insertus est: supra hanc vero tabulam tamquam stantis hominis sacra affixæ sunt plantæ. Quæritur etiam, quid de his clavis fuerit factum. Duo sunt, quos supra diximus aptatos in freno; tertius projectus in fretum: quartum asserunt esse defixum in capite statuæ Constantini, quæ civitate, ut ajunt, tota excelsior esse suspicitur, scilicet ut tota, cui eminet munitione salutis, quodam modo galea coronata esset.*

(17) Refertur hoc jusjurandum a Stephano Baluzio in addendis ad Concilium V. Œcumenicum tom. 1. novæ Collectionis pag. 1544. Tria autem illa Capitula in eo jurejurando fuisse dicuntur hæc: *Theodorum Mopsuestenum cum scriptis suis; & Epistolam, quæ dicitur Ibæ; & Conscripta Theodoreti contra orthodoxam fidem, & contra XII. Capitula sancti Cyrilli dicta*. De tribus Capitulis diximus in annotat. 3. & 11. ad vitam Vigilii Pontificis LXI. in Vitis Pontificum Romanorum descriptis a nobis.

di, vel Crucis compages in transverso ligno, & Titulo fuerunt clavis ferreis colligatæ: qui omnes consecrati sunt ipso Dei Filio in Cruce pendente, & merito a Fidelibus cunctis devotissime adorantur. Non enim decipitur justus in Catholica Fide fundatus, nec amitteret mercedem suam, si loco vivifici Ligni, vel Clavorum Christi a ministris Ecclesiæ aliquid aliud sibi oblatum devotione Fidei, ut lignum, vel ferrum, fuerit amplexatus. Non longe abest ab hac sententia Baronius ad annum 326. §. 54. *Forte accidit, ut ex aliquo clavorum Christi modica singulis accesserit ferri portio, vel potius deperditis antiquioribus rem testantibus monumentis, clavi illi, quibus compacta sunt ligna sanctissimæ Crucis, crediti ipsi fuerint, quibus Christi membra cruci fuerunt infixa: nisi forte alicubi accidit, ut clavus aliquis inter sacras reliquias asservatus, quo mystica membra Christi, nempe martyr quispiam crucifixus est, idem unus ex ipsis Christi clavis fuerit existimatus. Quidquid sit, fides (quod ait Ambrosius) purgat facinus: cum nemo Fidelium ferrum colat, sed Christi potius passionem veneretur & adoret in ferro*. Baronium, quod attinet ad postremam partem, sequitur Gerardus Joannes Vossius in Harmonia Evangelica lib. 2. cap. 7. §. 35. *Quia Christus in membris suis sæpe sit crucifixus. Nempe ea loquendi forma, qua Christus ipse Saulo dicebat*. Cur me persequeris? (Act. IX. 4.) Cornelius Curtius de Clavis Dominicis cap. 6. suspicatur, ex Urbe Syriæ Beryto per varias orbis plagas clavos eos divisos esse, quibus Christi imago ab Judæis veteri odio & furore percitis crucifixa est, ut legere licet Act. 4. Concilii Nicæni II. Œcumenici VII. (18)

19. *De Lancea quid habes dicere?*

℟. Lancea eodem tempore & loco, quo Crux & Clavi, a S. Helena inventa est, si credere libet Andræa Cretensi Episcopo, qui septimo Christi sæculo vixit. Scribit enim, illam simul cum aliis instrumentis passionis Christi defossam esse. (19) Beda, seu alius cap. 2. (Pag. 363. tom. 3.) de locis sanctis hæc habet: *Lancea militis inserta habetur in Cruce lignea in porticu Martyrii, id est in Ecclesia sancti Sepulcri, cujus hastile in duas intercisum partes a tota veneratur civitate*. Anno 1092. reperta est Antiochiæ in Templo Principis Apostolorum, S. Andrea Apostolo illam manifestante Sacerdoti cuidam Massiliensi. Antiochia Jerosolymam, atque inde Constantinopolim, quo tempore Godefridus Bullionius hanc Urbem cepit, translata est. Imperator Balduinus II. ærarii inopia compulsus ejus cuspidem, & spongiam, qua potus Christo in Cruce sitienti oblatus, simul cum filio Venetis oppigneravit pro magna pecuniæ vi. Utramque S. Ludovicus IX. Francorum Rex Imperatoris concessu redemptam in Regio sacello Lutetiæ condidit. (20) Quod reliquum erat Lanceæ ferrum, servatum Constantinopoli in Ecclesia S. Joannis. Hoc Mahumetes II. Urbe anno 1453. capta, una cum thesauro Imperatoris, Reliquiis Sanctorum, & ornamentis Ecclesiarum custodiri jussit, & Bajazethes ejus filius ac successor anno 1492. per Legatum muneri misit Innocentio VIII. a quo in Æde Vaticana repositum est. (21)

CAP. XVI.

De Christi resurrectione, & ascensu ejus in Cœlum.

1. *Quando Christus resurrexit?*

℟. Tertio a morte die (Matth. XXVIII. 2. 6.), qui fuit Dominicus, vigesimus septimus Martii, summo mane, quo tempore Christi anima, quæ ad inferos descenderat, corpori iterum conjuncta est (Bar. ad an. 34. §. 169.): atque ita is, qui triduum mortuus fuerat, egressus e sepulcro clauso & obsignato, custodibus, quos attonitos obstupefecerat pavor, nihil videntibus, ad vitam, ex qua moriens discesserat, virtute sua primus omnium rediit, & surrexit. (1)

2. *Quomodo dicis tertio die resurrexisse?*

℟. *Scripturarum usitatissimo loquendi modo, quo a par-*

(18) Apud Labbeum tom. 7. Conc. pag. 744. & apud S. Athanasium tom. 2. pag. 345. §. 4.
Huc referri potest, quod de Reliquiis Sanctorum ait Suarez in 3. part. D. Thomæ tom. 1. disp. 55. sect. 2. *Suppositia dicta approbatione* (Pontificis vel Episcopi) *absolute adorari possunt absque explicita conditione: tum quia in rebus humanis non est major certitudo requirenda, & periculum formalis erroris, ut ita dicam, nullum est, tum in ratione formali adorandi non potest esse error, in qua ratione virtute continetur conditio errorem excludens: tum etiam quia si interdum materialiter erretur, nulla erit culpa, cum bona fide & prudenti modo procedatur. Et pie credendum est, non permissurum Deum hujusmodi errorem in hoc publico cultu*. Vide Justum Fontaninum in dissertat. de Corona Ferrea cap. 13. §. 5.

(19) Orat. in Venerabilem Crucis exaltationem, quæ est apud Gretserum de Cruce tom. 2. pag. 74. & 75. *Postquam a morte in Cruce vitæ & mortis Dominus tribus post diebus revixit, invidiæ stimulis agitati Judæi, & timore perculsi, ne quid ex venerabilibus & sacris passionis illius instrumentis, Judæis quidem in vindictam, Christianis autem in tutelam reservaretur, depositum thesaurum in ima terra defoderunt, crucem intelligo, & omnia, quæ ad crucem pertinent, clavos, lanceam, & titulum a Pilato scriptum, crucique affixum*.

(20) Jacobus Philippus Bergomensis in supplem. Chronici lib. 13. ad an. 1246. *Balduinus cum ægre se ab hostibus tueretur, ærarii inopia compulsus Venetis proprium filium ob æs mutuo acceptum pignori dedit, partemque Lanceæ, spongiamque Christi eadem sub conditione tradidit. Quas postea Ludovicus Francorum Rex, cum ipse Balduinus redimere non posset, ab ipsis Venetis, Balduino permittente, redemit, & in Franciam perduxit*. Porro illam Lanceæ partem fuisse cuspidem, docet Stephanus Infissura apud Raynaldum ad annum 1492. §. 16. testimonio Legati ipsius Bajazethis: *Et cuspis ejus est apud Regem Franciæ, prout ipse magnus Turca nunciavit Papæ per prædictum ejus Oratorem*. Vide Quaresmium de vulneribus Christi tom. 2. lib. 1. cap. 11. sect. 9. & 10.
Spongia *hodie summo honore asservatur Romæ in Basilica Lateranensi*. Baronius ad an. 34. §. 126. Auctor libelli de locis sanctis cap. 2. apud Bedam tom. 3. pag. 364. ait, illam sua ætate fuisse Jerosolymis in Calice Domini reconditam.

(21) Vide Baronium ad an. 1098. §. 16. Spondanum ad an. 929. §. 2. & ad an. 1492. §. 8. Raynaldum ad annum eumdem §. 15. Gretserum lib. 1. de Cruce cap. 96. & Lambertinum De Serv. Dei Beatif. & Beat. Canoniz. lib. 4. part. 2. cap. XIV. num. 13. 15. XXII. 2. XXIV. 7. 55. XXX. 6. 14.

(1) S. Augustinus in Psal. 54. §. 18. *Vespere Dominus in Cruce, mane in Resurrectione, meridie in Ascensione*. Et epist. 55. cap. 13. §. 23. *Dies Dominicus non Judæis, sed Christianis resurrectione Domini declaratus est, & ex illo habere cœpit festivitatem suam*. Et tract. 120. in Joan. §. 6. *Una Sabbathi, quem jam diem Dominicum propter Domini resurrectionem mox Christianus appellat*.
Quo modo *beatissimum Dominicæ resurrectionis locum, qui est Jerosolymis, illustrem ac venerabilem cunctis mortalibus efficere curavit* Imperator Constantinus, ut scribit Eusebius de vita ejus lib. 3. cap. 25. & sequentibus.
Quamvis anima Christi a corpore discesserit, numquam tamen divinitas vel ab anima, vel a corpore separata est.

a parte totum intelligitur (Bar. ad an. 34. §. 177.), ut lib. 3. de consensu Evangelist. cap. 24. §. 6. scribit Augustinus, cujus verba explanans S. Thomas 3. part. quæst. 51. art. 4. ad 1. *Ita scilicet*, inquit, *quod unam noctem, & unam diem accipiamus pro uno die naturali* (qui a nocte media ad mediam extenditur), *& sic primus dies computatur ab extrema parte sui, qua Christus in sexta feria est mortuus & sepultus. Secundus autem dies est integer cum viginti quatuor horis nocturnis & diurnis : nox autem sequens pertinet ad tertium diem.* Quamobrem præclare S. Leo serm. *69.* cap. 2. (De Resurrectione 1.) *Ne turbatos discipulorum animos longa mæstitudo cruciaret, denunciatam tridui moram tam mira celeritate breviavit, ut dum ad integrum diem pars primi novissima, & pars tertii prima concurrit, & aliquantulum temporis spatio decideret, & nihil dierum numero deperiret.* (2)

3. *Quid traditum est a Patribus de hora resurrectionis?*

℞. Tres fuerunt de hora resurrectionis Christi sententiæ Patrum antiquorum. Una eorum, qui negarent, eam hominibus notam esse ; in qua sententia fuit etiam S. Hieronymus epist. 150. ad Hedibiam quæst. *6.* (Pag. 804.) *Angelum autem*, inquit, *non putemus idcirco venisse, ut aperiret sepulcrum Domino resurgenti, & revolveret lapidem, sed postquam Dominus resurrexit hora, qua ipse voluit, & quæ nulli mortalium cognita est.* (3) Altera eorum, quibus videretur, Christus resurrexisse hora proxima post noctem mediam, seu hora noctis septima ; in qua sententia Gregorius Nyssenus, Cyrillus Alexandrinus, Victor Antiochenus, Euthymius fuerunt. Tertio eorum, qui censerent, resurrexisse diluculo, quod docent Cyprianus, Hillarius, Ambrosius, Augustinus, Augustini discipulus Prosper Aquitanicus, Leo Magnus, D. Thomas. Horum sententia receptior est. Neque enim alio modo ita commode dicta videri possunt verba illa D. Marci (Cap. XVI. *9.*) : *Surgens autem mane prima Sabbathi apparuit primo Mariæ Magdalenæ.* (4)

4. *Qui revixerunt cum Christo, iis ne iterum moriendum fuit?*

℞. *Duplex est opinio*, ait D. Thomas in 3. Part. quæst. 53. art. 3. ad 2. *Quidam enim asserunt, quod redierunt ad vitam tamquam non iterum morituri, quoniam magis illis esset tormentum, si iterum morerentur, quam si non resurgerent. Et secundum hoc intelligendum erit, sicut Hieronymus dicit super Matthæum, quod* non ante surrexerunt, quam resurgeret Dominus. *Unde & Evangelista dicit* (Matth. XXVII. 53.), *quod* exeuntes de monumentis post resurrectionem ejus, venerunt in sanctam civitatem, & apparuerunt multis. *Sed Augustinus in epistola ad Evodium* 164. cap. 4. §. *9.* *hanc opinionem commemorans dicit* : Scio quibusdam videri, morte Domini Christi jam talem resurrectionem præstitam justis, qualis nobis in fine promittitur. Qui si non iterum repositis corporibus dormierunt, videndum est, quomodo intelligitur Christus *primogenitus a mortuis* (Ad Colos. I. 18.), si eum in illa resurrectione tot præcesserunt. (5) Quod si respondetur, hoc esse dictum per anticipationem, ut monumenta illo terræ motu aperta intelligantur, cum Christus in Cruce penderet, resurrexisse autem justorum corpora non tunc, sed cum ille prior resurrexisset ; illud adhuc restat, quod moveat, quomodo Petrus non de David, sed

(2) S. Augustinus de doctrina Christiana lib. 3. cap. 35. §. 50. *Hoc modo locutionis, quo significatur a parte totum, etiam illa de resurrectione Christi solvitur quæstio. Pars enim novissima diei, quo passus est, nisi pro toto die accipiatur, id est adjuncta etiam nocte præterita : & nox, in cujus parte ultima resurrexit, nisi totus dies accipiatur, adjuncto scilicet die illucescente Dominico, non possunt esse tres dies & tres noctes, quibus se in corde terræ prædixit futurum.* Matth. XII. 40.

Eadem habet lib. 1. Quæstionum Evangelicarum quæst. 7. Et lib. 4. de Trinitate cap. *6.* §. 10. *Ipsum autem triduum non totum & plenum fuisse, Scriptura testis est : sed primus dies a parte extrema totus annumeratus est, dies vero tertius a parte prima & ipse totus, medius autem inter eos, id est secundus dies absolute totus viginti quatuor horis suis, duodecim nocturnis & duodecim diurnis. Crucifixus est enim primo Judæorum vocibus hora tertia, cum esset dies sexta Sabbathi. Deinde in ipsa cruce suspensus est hora sexta, & spiritum tradidit hora nona. Sepultus est autem, cum jam sero factum esset, sicut sese habent verba Evangelii, quod intelligitur in fine diei. Unde libet ergo incipias, etiamsi alia ratio reddi potest, quomodo non sit contra Evangelium Joannis, ut hora tertia ligno suspensus intelligatur, totum diem primum non comprehendis. Ergo a parte extrema totus computabitur, sicut tertius a parte prima. Nox enim usque ad diluculum, quo Domini resurrectio declarata est, ad tertium diem pertinet . . . . . Ab hora mortis usque ad diluculum resurrectionis horæ sunt quadraginta, ut etiam ipsa hora nona connumeretur. Cui numero congruit etiam vita ejus super terram post resurrectionem in quadraginta diebus . . . A vespere autem sepulturæ usque ad diluculum resurrectionis triginta sex horæ sunt . . . Nox tota cum die toto, & nocte tota.*

Manet in eadem ratione S. Hieronymus in cap. 2. Jonæ pag. 137. & in cap. 12. D. Matthæi pag. 23.

S. Isidorus Pelusiota lib. 1. epist. 114. & lib. 2. epist. 212. pag. 35. & 220. varie copioseque disputat *De tribus diebus sepulturæ Domini.*

(3) S. Chrysostomus in Matth. hom. 90. pag. 745. *Post resurrectionem venit Angelus. Qua igitur de causa venit Angelus, & abstulit lapidem ? Propter mulieres : ipsæ enim eum viderant in sepulcro. Ut igitur eum resurrexisse credant, vident sepulcrum corpore vacuum. Ideo lapidem abstulit, ideo etiam terræ motus factus est, ut surgerent & a somno excitarentur. Venerunt enim, ut corpus ungerent, ac noctu ista fiebant, & verisimile erat quasdam etiam obdormivisse.*

Inter mulieres, quæ *venerunt, ut corpus ungerent*, fuisse *Mariam Deiparam credere consentaneum esse*, ait S. Gregorius Nyssenus Orat. 2. de resurrectione Domini, & cum eo consentit Sedulius lib. 5. ver. 23. pag. 1671.

Hoc luminis ortu
Virgo Parens, aliæque simul cum munere matres
Messis aromaticæ notum venere gementes
Ad tumulum, vacuumque vident jam corpore factum.

Id tamen sibi haud facile persuaderi posse, dicit Maldonatus in Matth. cap. XXVIII. 1. quod *videt, neminem Evangelistarum de ea mentionem fecisse.*

Suarez tom. 2. in 3. part. D. Thomæ quæst. 53. disputat. 46. sect. 2. putat, S. Hieronymum, aliosque Patres ei consentientes *exponi posse de hora & puncto indivisibili resurrectionis Christi : hoc enim modo ignotum esse nobis tempus resurrectionis. Nam licet dicamus, Christum resurrexisse post inchoatam lucem diei Dominici, ignoramus tamen quantum temporis illius diei fuisset transactum.*

(4) Locus hic diligentissime tractatus est a Francisco Suarez tom. 2. in 3. part. D. Thomæ disputat. 46. sect. 2. & 3. Vide Augustinum Calmet in Matthæum cap. XXVIII. 2. & supra positam annotat. 2.

(5) Apocalypsis cap. I. 5. *Primogenitus mortuorum.* I. Cor. XV. 20. *Nunc autem Christus resurrexit a mortuis primitiæ dormientium : non ob mortem, sed ob vitam immortalem, quam omnium hominum primus post mortem est consecutus.* Grotius in hunc locum inter Criticos Sacros pag. 1205.

sed de Christo asseruit fuisse prædictum, carnem ejus non vidisse corruptionem (Act. II. *27. 29.*), per hoc, quod apud eos erat monumentum David, & sic illos non convincebat, si corpus David ibi jam non erat : quia etsi ante in recenti sua morte resurrexisset, nec caro ejus vidisset corruptionem, posset *nihilominus* illud monumentum manere : durum autem videtur, ut David non fuerit in illa resurrectione justorum, si eis jam æterna donata est, cujus Christus ex semine commendatur. Periclitabitur etiam illud, quod ad Hebræos de justis antiquis dicitur : *Ne sine nobis consummarentur* (Cap. XI. 40.), si jam in illa resurrectionis incorruptione constituti sunt, quæ nobis perficiendis in fine promittitur. *Sic ergo Augustinus sentire videtur, quod resurrexerint iterum morituri. Ad quod etiam videtur pertinere, quod Hieronymus dicit super Matthæum, quod* sicut Lazarus resurrexit, sic & multa corpora Sanctorum resurrexerunt, ut Dominum ostenderent resurgentem ; *quamvis hoc in sermone de Assumptione sub dubio relinquat . . . . rationes tamen Augustini multo efficaciores videntur.* (*6*) Cum Augustino consentiunt etiam Græci Patres, Chrysostomus hom. 40. in I. ad Cor. & hom. 28. in epist. ad Hebræos (Pag. 790. & 1933.), ac Theodoretus in eamdem epistolam cap. XI. 40. Quibus adde illud B. Virginis ad Brigittam (Revel. l. *6.* c. 94. l. 7. c. 26.) : *Scias, quod nullum corpus humanum in cælo est, nisi corpus gloriosum Filii mei, & corpus meum.* (7)

5. *Quinam primum resurrectionem Christi audiverunt?*

℞. Fœminæ omnium primæ, ut ait S. Augustinus Serm. 232. cap. 2. §. 2. *resurrexisse Dominum ab Angelis audiverunt :* (8) *fœminæ viris nuntiarunt. Nam hoc est quod egit Dominus Jesus Christus, ut prius illum sexus fœmineus resurrexisse nuntiaret. Quia per sexum fœmineum cecidit homo, per sexum fœmineum reparatus est homo, quia Virgo Christum pepererat, fœmina resurrexisse nuntiabat.* Idem tract. 3. in Epist. Joannis §. 2. *Viris resurrectio ejus per fœminas nuntiata est, ut contraria arte serpens vinceretur. Quia enim ille mortem primo homini per fœminam nunciavit, & viris vita per fœminam nunciata est.* Hilarius quoque in Matt. cap. 33. §. *9.* similiter ait : *Ut quia a sexu isto cœpta mors est, ipsi primum resurrectionis gloria & visus & fructus & nuntius redderetur.* Item Euthymius : *Mulieribus pro Apostolis usus est ad Apostolos, honorans genus, quod ex serpentis seditione infame factum fuerat.* (*9*)

6. *Quibus viris resurrectionem Domini fœminæ nuntiarunt?*

℞. Iis, quibus eam nuntiare ab Angelo jussæ fuerant, Christi videlicet Discipulis (Matth. XXVIII. 7.), & nominatim Petro (Marc. XVI. 7.). Quoniam, ut animadvertit S. Gregorius hom. 21. in Evangelia, §. 4. *si hunc Angelus nominatim non exprimeret, qui Magistrum negaverat, venire inter Discipulos non auderet. Vocatur ergo ex nomine, ne desperet ex negatione.* Theophylactus comment. in Marcum cap. 16. (Pag. 289.) aliam subjicit causam, quod primus erat Discipulorum. *Petrum*, inquit, *ab aliis Discipulis ut præcipuum segregat, ac ob excellentiam nominat illum præ aliis.* Eodem scilicet modo, quo Lucas in Actis Cap. I. 14. ex mulieribus, quæ erant *perseverantes unanimiter in oratione*, unam tantum Mariam Matrem Jesu proprio nomine appellat.

7. *Cui primum Christus post resurrectionem apparuit?*

℞. Rupertus Abbas sentit, apparuisse primum B. Mariæ Virgini matri suæ. Sic enim lib. 7. de divinis officiis cap. 25. (Pag. 110.) scribit : *Redivivus Filius illi ante omnes fortasse mortales, materno Virginem non defraudans honore, victoriam suam annuntiavit ; & dulcia carnis suæ vulnera, quam illa carnem de carne sua conceptam peperit, deosculanda præbuit. Quid ergo ? repugnare videbitur Evangelio referenti, quod* surgens *Jesus* primo Mariæ Magdalenæ apparuit (Marc. XVI. *9.*) ? *Absit.* (10) *Sed omnibus (Beatam Virginem matrem excipimus) testibus præordinatis, quos solos nominare ad Evangelistas pertinuit, vel quos Christi resurrectionem annuntiare decuit. Numquid illam nuntiare decebat, ut verba ejus tamquam* deliramenta [Luc. XXIV. 11.] *viderentur ante Apostolos ? Si enim extranearum verba fœminarum visa sunt eis tamquam deliramenta, quomodo non magis matrem amore filii delirare crederent ? Verissime ergo matri filius resurgens apparuit : sed illa ut ab initio cœperat, ita & nunc* conservabat omnia verba hæc conferens in corde suo. *Quod si idcirco verum non videtur, quia nullus Evangelistarum scriptis hoc attestatur, consequens est, quod numquam post resurrectionem suam visus sit matri, quia quando, vel ubi apparuerit illi, nullus eorum edixit.* [11] *Sed absit hoc ab*

(*6*) Sermonem de Assumptione non esse D. Hieronymi, consentiunt hac ætate viri doctissimi.

(7) Ita docet ac sentit etiam Augustinus Calmet in Dissertatione de Resurrectione sanctorum Patrum præposita Evangelio D. Matthæi, quo itidem loco inquirit quinam illi fuerint, quando resurrexerint, qua forma & quo corporis habitu se conspiciendos præbuerint.

E contrario Pineda in Job cap. 19. ver. 25. num. 21. potius sequitur Patres illos, ac Interpretes, qui *censent eos, qui cum Christo surrexerunt, ad immortalem vitam fuisse translatos.* Hi a Tertulliano in libro de anima cap. 55. dicuntur *Appendices Dominicæ resurrectionis.*

(8) S. Hieronymus in Matthæum cap. 28. pag. 66. *Angelorum ministeria ab initio nativitatis ejus Deum probabant. Ad Mariam Gabriel venit : cum Joseph Angelus loquitur : idem pastoribus nuntiat : Angelorum postea auditur chorus dicentium :* Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. *Tentatur in solitudine, & post victoriam statim serviunt Angeli.* Tristatur in horto, etiam hoc addi poterat, præsto est Angelus consolator. *Nunc quoque Angelus venit custos sepulcri Dominici, & in vestitu candido signat gloriam triumphantis. Nec non ascendente ad Cœlos Domino duo Angeli in Oliveti monte cernuntur pollicentes Apostolis secundum Salvatoris adventum.*

(*9*) Enarratione in Evangelium S. Matthæi cap. 68. pag. 593. tom. 19. Bibliothecæ veterum Patrum.

(10) Primo ante omnes Mariæ Magdalenæ Christum apparuisse, negare videtur etiam D. Hieronymus. Ait enim epist. 16. pag. 122. *primam ante Apostolos* (non ante Mariam Virginem) *Christum videre meruisse resurgentem.*

(11) Eadmerus, seu Edmerus S. Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi auditor & discipulus in libro de excellentia Virginis Mariæ cap. *6.* *Si aliquis quærit, cur Evangelistæ non referant ipsum piissimum Dominum a morte resurgentem huic suæ dulcissimæ matri, ut ejus dolores mitigaret, primo ac præcipue apparuisse ; dicimus, quod a quodam sapiente de hoc ipso sciscitantes audivimus. Ait ergo : Tanta esse scitur auctoritas narrationis Evangelicæ, ut nihil in ea dependens, nihil inane, nihil superfluum reperiatur : itaque si matri Domini, si Dominæ mundi ipse filius ejus ab infero resurgens scriberetur, sicut alii cuilibet, apparuisse, eamque de sua resurrectione docuisse ; quis non tale scriptum superfluum duceret ? reginam videlicet Cœli & terræ, omnesque creaturæ coæquaret illi vel illi, quibus appa-*

ab illo, qui in lege sua patrem & matrem honorare præcepit [Exod. XX. 12. Matth. XV. 4.]. *Absit, inquam, ut matrem propter se doloris gladio transfoderatam tam dura negligentia talis filius inhonoraverit*. Neque vero scripsit hoc Rupertus, *nullo Patrum prælucente suffragio*, ut falso pronunciat Hyacinthus Serry exarcitat. 61. §. 7. Præluxit S. Ambrosius lib. de Virginitate extremo cap. 3. (Pag. 217.) *Vidit ergo Maria resurrectionem Domini, & prima vidit, & credidit. Vidit & Maria Magdalena, quamvis adhuc ista nutaret*. (12) Præluxit Poeta Sedulius, cujus versus sunt in lib. 5. Operis Paschalis ver. 362.

Quæ cum clarifico semper sit nomine mater,
Semper Virgo manet. Hujus se visibus assays
Luce palam Dominus prius obtulit, ut bona mater
Grandia divulgans miracula, quæ fuit olim
Advenientis iter, hæc sit redeuntis & index.

In eadem sententia est S. Bonaventura cap. 87. (Pag. 394. tom. 6.) Meditat. vitæ Christi. Prorsus ut jure Baronius ad an. 34. §. 183 *Traditio per manus majorum ac per subsequentia sæcula ad posteros dilapsa testatur, eumdem Dominum nostrum apparuisse primum omnium sanctissimæ genitrici Mariæ, quod nemo pius, puto, negabit*. [13]

8. *Quot numerantur ab Evangelistis Christi apparitiones?*

R. *Invenimus*, ait S. Augustinus lib. 3. de consensu Evangelistarum cap. 25. §. 83. *apud quatuor Evangelistas decies Dominum visum esse ab hominibus post resurrectionem. Semel ad monumentum mulieribus. Iterum eisdem regredientibus a monumento in itinere. Tertio Petro. Quarto duobus euntibus in castellum. Quinto pluribus in Jerusalem, ubi non erat Thomas. Sexto ubi eum vidit Thomas. Septimo ad mare Tiberiadis. Octavo in monte Galilææ secundum Matthæum. Nono, quod dicit Marcus, novissime recumbentibus* [Cap. XVI. 14.], *quia jam non erant in terra cum illo conversaturi. Decimo in ipso die, non jam in terra, sed elevatum in nube, cum in Cœlum ascenderet, quod Marcus, & Lucas commemorant*. [14]

9. *Ex-*

paruit, viro aut mulieri. Spiritus ejus in illa plene perfecteque quiescebat, qui sibi & esse illius, & facta ejus omnia luce clarius revelabat: & Evangelistæ scriberent tunc vel tunc illi talem ac talem semet exhibuisse. Exst. cum Operibus memorati S. Anselmi editis studio Gabrielis Gerberon.

(12) Viri doctrinæ fama præstantes Monachi Congregationis S. Mauri in hunc locum S. Ambrosii ita scribunt: *Adverte, Ambrosium aut labi memoria, quando contra expressum Marci cap. 16. vers. 9. testimonium Christum Magdalenæ secundo tantum loco apparuisse affirmat: aut piæ illorum opinioni subscribendum esse, qui, ut Estius ait, Dei genitricem hic in Maria voluisse significatam*.

Auctor gravissimus atque doctissimus Franciscus Suarez tom. 2. in 3. part. D. Thomæ disputat. 49. sect. 1. *Nihilominus absque ulla dubitatione credendum est, Christum post resurrectionem primum omnium Matri suæ apparuisse, Quæ sententia ex ipsis terminis adeo est per se credibilis, ut fere sine controversia omnium Fidelium, & Doctorum animis insederit: atque ita docent omnes scriptores Catholici, qui hanc quæstionem attigerunt. Unde videtur hic fuisse perpetuus Ecclesiæ sensus, quia nullum reperimus initium, quando hoc cœperit in Ecclesia doceri. Et quamvis antiqui Patres id frequenter non asserant, non ideo est, quia contrarium sentirent (numquam enim hoc negarunt) sed quia solum enarrabant, quæ ab Evangelistis scripta sunt. Neque vero omnino desunt nobis antiquitatis vestigia & testimonia. Nam D. Ambrosius lib. 3. de Virginibus* (juxta antiquam editionem) *aliquantum a principio expresse id affirmat his verbis*: Vidit ergo Maria resurrectionem Domini, & prima vidit & credidit. Vidit & Maria Magdalena, quamvis adhuc ista nutaret. Hinc fit, ut ea saltem defensio mihi deesse non possit, quæ est ipsi Theologo Serry familiaris: ita accepi S. Ambrosium, ut acceperunt alii. Utitur enim defensione istiusmodi in Animadversionibus Anticriticis cap. I. cap. II. cap. VI. cap. XI. cap. XII. cap. XIII. cap. XIV. & in Mantissa, Animadversione 6.

Idem Serry cit. exercitat. 61. §. 7. numerat Cornelium Jansenium Episcopum Gandavensem inter eos, qui de prima Christi resurgentis apparitione Mariæ matri suæ facta *non ambigunt modo, verum etiam constantissime differentur*, atque id illum asserere cap. 45. Concordantiarum.

Cap. 45. Concordantiarum nihil habetur hujusmodi, cap. autem 145. ita loquitur Jansenius: *Quamquam Dominus primo dicatur apparuisse Magdalenæ, pietas tamen non parum suadet, ut credamus, Dominum prius apparuisse dilectissimæ suæ Matri, licet eam prætermiserint Evangelistæ, quod ad confirmandam Filii resurrectionem inefficax esset Matris testimonium*.

(13) Quesnelius in observatione ad Judicium Chrodoberti Turonensis Episcopi de muliere adultera: *Scio Jansenium utrumque in hæc verba*: Apparuit primo Mariæ Magdalenæ, *scribere, hæc non obstare, quin Dominus antea apparuerit beatissimæ Matri suæ*. Pietas non parum suadet, ut credamus Dominum prius apparuisse dilectissimæ suæ Matri. *Maldonatus in Cap. 28. Matth.* Merito, *inquit*, a Catholicis creditur, quamvis scriptum non sit, Christum primum omnium Matri suæ apparuisse. *Et infra*, Primum quidem Matri suæ apparuisse, non quod Evangelistæ factum dicant, sed quod fieri decuerit, credendum est: nec eorum mihi placet diligentia, qui in hac opinione in animis omnium fere Catholicorum jam inhærente refutanda multum operæ consumunt. *Quin* B. Maria ante omnes apparuerit, nemo dubitat, *inquit Toletus in Joan. cap. 10.*

Estius in Marcum cap. 26. pag. 484. *Non ignoro esse piam multorum persuasionem, Christum post resurrectionem primo omnium apparuisse dilectissimæ Matri suæ. Quæ opinio non prorsus est improbanda. Ita enim sentire videtur Ambrosius lib. 3. de Virginibus. Hanc opinionem si recipimus, dicendum erit, Dominum primo apparuisse Mariæ Magdalenæ inter eos, qui resurrectionis testes erant futuri . . . Quale est, ex quibusdam rationibus congruentiæ velle probare, Christum a morte redivivum primo suæ Matri apparuisse; cum Scriptura tam clare dicat, eum primo apparuisse Mariæ Magdalenæ, nec umquam alibi diversum insinuet? Quod si secundum hujusmodi rationculas procedendum sit, oportebit, ut Christus etiam Matrem suam adhiberit cœnæ novissimæ, eamque primo loco honoris causa collocaverit, & ei primum corpus & sanguinem suum distribuerit, ut bene argumentatur Hessilius. Adde, quod Christus voluerit iis primum apparere, qui consolatione, aut confortatione fidei indigebant, ut Mariæ Magdalenæ, quæ valde diligebat Petro, qui peccaverat; Discipulis altis, qui dubitabant & scandalizati fuerant. At Mater Domini firma in fide & fortis in patientia his non egebat*. Num Estii rationes hæ potiores habendæ sint rationibus Ruperti Abbatis, aliorum judicium facio.

Fevardentius Annotat. in S. Irenæum lib. 5. cap. 31. pag. 492. *Non inficiatur Irenæus, eumdem* (Christum redivivum) *sanctissimæ Matri suæ Virgini Mariæ prius & privatim manifestum se fecisse, cum id ex veterum traditione sequentium sæculorum Patribus persuasissimum fuerit, & ante nos Hylaretus noster in Concionibus Paschalibus observavit. De hoc enim scripsit Ambrosius*: Vidit Maria (*Virgo*) *resurrectionem Domini, & prima vidit, & credidit*.

Casaubonus Exercitat. 16. §. 118. pag. 600. *B. Virgini Christum a resurrectione apparuisse omnium primæ, asserit Baronius ex veteri, ut ait, traditione. Neque ego sane velim contra tendere. Scio Sedulium Poetam id olim dixisse, postea alios*.

(14) *Rodulphus* De Vita Christi part. 2. cap. 81. *quatuordecim fuisse dicit has Apparitiones, quarum decem tantum Evangelistas meminisse, putet. At Maldonatus in* Cap. 28. Matthæi, *tredecim in Sacris Litteris Apparitiones se invenisse dicit*, Lambertinus De Serv. Dei Beatif. & Bear. Canoniz. lib. 3. cap. 50. §. 6.

9. *Explica latius memoratas ab Augustino apparitiones*

R. Christum Dominum ipso resurrectionis die quinquies apparuisse, docent S. Augustinus loco, quem modo indicavi, & S. Thomas 3. part. quæst. 55. art. 3. ad 3. Primum dedit se in conspectum Mariæ Magdalenæ (Marc. XVI. 9.) ad sepulcrum ejus ploranti sub olitoris specie (Joan. XX. 15.), ideoque habitus cultor horti, in quo erat sepulcrum, sed mox agnitus tamquam magister. Postea occurrit eidem Magdalenæ, aliisque mulieribus revertentibus a sepulcro Jerosolymam (Matt. XXVIII. 9.), quæ, cum singula Apostolis narrassent, vana narrare visæ sunt (Luc. XXIV. 10. 34. 35.). Quod divino consilio factum existimo, ut Petro subinde nuntianti, sibi Christum apparuisse, tamquam summo Ecclesiæ universæ inter homines Antistiti, ab Apostolis primum crederetur, & primus Apostolorum primus testis esset resurrectionis. (15) Eodem die vesperascente cœlo, idem Christus Dominus *in alia effigie*, viatoris nimirum (Marc. XVI. 12.), se itineris socium adjunxit duobus Discipulis proficiscentibus Jerosolyma Emmauntem, estque ab iis cognitus in fractione panis, quem fuisse Eucharistiam, veteres Patres referente Calmeto (In Luc. XXIV. 30.) docuerunt. (16) S. Lucas (Cap. XXIV. 18.) discipulorum alterum vocat Cleopham, qui ab aliis S. Josephi frater, & Christi patruus, ab aliis vir Mariæ sororis Mariæ Virginis, & Christi avunculus fuisse creditur: (17) alterum, cujus nomen Lucas non expressit, Origenes lib. 2. contra Celsum §. 62. appellat Simonem, S. Epiphanius hær. 23. §. 6. Nathanaelem, S. Ambrosius in Lucam lib. 10. §. 173. (Pag. 1541.) Ammaonem, & Nicephorus lib. 1. cap. 34. Lucam ipsum fuisse, prodit contra Lucæ ipsius testimonium, qui Evangelii initio profitetur, se non esse ex numero Discipulorum, qui Christum viderunt. Jam vero *noctis exordio*, ut ait S. Augustinus lib. 3. de cons. Evang. cap. 25. §. 82. januis clausis ingressus est ad Discipulos, absente Thoma, in unum locum congregatos, eisque data prius pace concessit potestatem remittendi peccata, & Sacramentum pœnitentiæ instituit, ut Lucas cap. XXIV. 36. & Joannes cap. XX. 21. narrant. Octavo autem ab resurrectione die III. Nonas Apriles, ut idem Joannes refert (Cap. XX. 26.), eosdem Discipulos foribus pariter occlusis adivit, ac Thomæ, qui tunc præsens aderat, vulnera tractanda offerens nostri in fidem roboravit. (18) Septimo ostendit se ad mare Tiberiadis quatuor Apostolis Petro, Thomæ, Jacobo, & Joanni, item Nathanaeli, quem eumdem esse, ac Bartholomæum, falso rentur aliqui, (19) itemque duobus Discipulis, quos nominatim Joannes (Cap. XXI. 1.) non memoravit. Tum Petro ter interrogato, an diligeret se, Agnos & Oves pascendos verbis amplissimis commendavit, *quarum curam*, ut ait S. Chrysostomus lib. 2. de Sacerdotio cap. 1. (Pag. 14. tom. 4.) *tum Petro, tum Petri successoribus committebat*. Post hæc eumdem in monte Galilææ, qui Ithabyrius seu Thabor dicitur, Discipuli undecim viderunt (Matt. XXVIII. 16.), quo pariter tempore *visum esse plus quam quingentis fratribus simul*, ut scribit Paulus ad Corinthios (Epist. I. cap. 25. 6.), censent interpretes, atque hanc omnium celeberrimam Domini manifestationem esse confirmat. Nonam describit Marcus cap. XVI. 14. verbis illis:

(15) Euthymius in Marcum cap. 48. tom. 19. Bibl. Patrum pag. 614. *Sane his non est habita fides. Petro vero tamquam summo ac principi cæterorum creditum est: & ita duo, qui apud Lucam ab Emmaus reversi sunt, invenerunt Apostolos dicentes*: Surrexit Dominus vere, & visus est a Simone.

(16) *Id certum & exploratum non esse*, contendit Natalis Alexander epist. 34. Appendicis ad Tom. 1. Theologiæ Dogmaticæ & Moralis.

Auctor Quæst. & Respons. ad Orthodoxos apud Justinum quæst. 116. pag. 490. *Si resurgens Dominus ex monumento linteas in sepulcro reliquit; quomodo illum post resurrectionem qui nudum apparuisse, aut aliunde vestimenta sumpsisse, Scriptura non enarravit? Quod si nec aliunde amiculum sumsit, nec nudus his, qui eum tunc viderunt, apparuit, quomodo verum est vestimenta illum in sepulcro reliquisse?*

Resp. *Salvatoris quidem vestimenta milites, postquam illum crucifixere, partiti sunt, quæ autem cum eo in sepulcrum illata sunt, ad usum viventis idonea non erant. Quæ vero post resurrectionem Dominus vestimenta gestavit, ea vel creavit, vel aliunde sumpsit, quemadmodum & pullum sumpsit, cui insideret. Utrumque enim poterat, & creare, & aliunde sumere. Cum autem multa sint de Domino dicta, quorum historiam divina Scriptura non continet; necessario & Christi vestimenta cum in hoc numero ponenda sint; agitum non est ex tot rebus, quæ narratæ non fuerunt, de hac una causam quærere, cur narrata non fuerit: neque ex eo quod narrata non fuerit, dubitatio confianda de Domini vestimentis, sed ex ejus potentia fides Domini vestimentorum repetenda*.

D. Thomas 3. part. quæst. 55. art. 3. *Ad veritatem resurrectionis manifestandam sufficit, quod pluries eis apparuit, & cum eis familiariter est locutus, & comedit, & bibit, & se eis palpandum præbuit: ad gloriam autem resurgentis manifestandam voluit continue conversari cum eis, sicut prius fecerat, ne videretur ad talem vitam resurrexisse, qualem prius habuerat*. Et ad 2. *Incognitum est quibus in locis intermedio* (quadraginta dierum) *tempore corporaliter esset, cum hoc Scriptura non tradat, & in omni loco sit dominatio ejus*. Et art. 4. *Christus quibusdam ad credendum dispositis post resurrectionem apparuit in sua effigie. Illis autem in alia effigie apparuit, qui jam videbantur circa fidem tepescere. Unde dicebant*: Nos autem sperabamus, quia ipse esset redempturus Israel. *Unde Gregorius dicit in hom. 23. super Evangel. quod* talem se exhibuit eis in corpore, qualis apud illos erat in mente: quia enim adhuc in eorum cordibus peregrinus erat a fide, ire se longius finxit, *scilicet ac si esset peregrinus*.

(17) Apud Augustinum Calmet in Lucam cap. XXIV. 13. pag. 176. Cleophæ autem domum a Paula in Ecclesiam fuisse mutatam discimus ex S. Hieronymo epist. 27. cap. 3. *Repetitoque itinere Nicopolim, quæ prius Emmaus vocabatur, apud quam in fractione panis cognitus Dominus*, Cleophæ *domum in Ecclesiam dedicavit*. Quam dedicationem non Paulæ, sed Christo Eucharistiam celebranti tribuit Maldonatus in Lucam cap. XXIV. 45. quem sequitur Calmet in eundem Lucam ver. 29.

Latina Ecclesia Cleophæ memoriam colit die 25. Septembris, Græca die 13. Octobris.

(18) Chrysostomus in Joan. hom. 86. pag. 445. *Ut resurrectio crederetur, talem se exhibuit, & ut ipsum, qui crucifixus fuerat, esse, & neminem alium pro eo resurrexisse, intelligas, propterea cum signis Crucis resurrexit, & manducavit: quod resurrectionis signum Apostoli fecerunt dicentes*: Qui cum eo manducavimus & bibimus.

S. Augustinus de Civit. Dei lib. 13. cap. 22. *Fides Christiana de ipso Salvatore non dubitat, quod etiam post resurrectionem jam quidem in spiritali carne, sed tamen vera cibum ac potum cum Discipulis sumpsit. Non enim potestas, sed egestas edendi de bibendi talibus corporibus auferetur*.

S. Leo serm. 61. de Ascensione 1. cap. 3. *Ad sanandæ infidelium cordium vulnera clavorum & lanceæ erant servata vestigia: ut non dubia fide, sed constantissima scientia teneretur, eam naturam in Dei Patris consessuram throno, quæ jacuerat in sepulcro*.

S. Augustinus serm. 88. §. 2. *Numquid non poterat Dominus sine cicatricibus resurgere? Sed in corde discipulorum vulnera noverat, propter quæ sanandæ cicatrices in corpore suo servaverat*.

(19) Lege Historiam nostram Apostolorum in S. Bartholomæo, Interrog. 1.

lis : *Novissime*, id est ipso quadragesimo die, ut explicat Augustinus loco citato §. 83. *recumbentibus illis undecim apparuit* ; *Et conversens*, ut addit Lucas in Actis Apostolorum (Cap. I. 4.) , *præcepit eis, ab Jerosolymis ne discederent, sed expectarent promissionem Patris* Spiritum Sanctum , cujus virtute atque ubertate Idibus Maji ita confirmati sunt atque repleti (Act. VIII. 17. 18.), *ut non solum illum haberent in se ipsis, sed & per impositionem manuum suavum communicationem ejus credentibus impertirent* , quemadmodum loquitur S. Cyrillus Jerosolymitanus catech. 14. §. 25. (20) Peracto convivio deduxit eos in Bethaniam , ac montem Olivarum (Luc. XXIV. 50.), sexcentos viginti quinque passus ab Urbe dissitum , (21) unde cum prius eis *elevatis manibus benedixisset* (Act. I. 9.) , videlicet fausta & felicia omnia precatus esset , eisdem videntibus in Cœlum sublatus est III. Nonas Majas die Jovis *hora diei nona* , ut est in Chronico Paschali (Pag. 180.) , *meridie*, ut tradit ex Augustino discipulus ejus S. Prosper Aquitanicus . (22)

10. *Præter has sunt ne aliæ Christi apparitiones.*

℟. Est illa certe [Bar. ad an. 34. §. 211.] quam inter alias D. Paulus epist. 1. ad Corinthios cap. XV. 7. memorat verbis his : *Deinde visus est Jacobo : Non tunc autem primum accipere debemus visum esse Jacobo , sed aliquæ alia propria manifestatione singulariter*, ut interpretatur S. Augustinus lib. 3. de consens. Evangel. cap. 25. §. 85. [23) Sane cum Paulus Jacobum nominatim perinde ac Cepham seu Petrum exprimat, satis significat, sicut Petro, ita Jacobo singulariter Christum apparuisse . Quando autem apparuerit , haud ita certo constat . Quidam dicunt apparuisse ipso die resurrectionis summo mane, propterea quod , ut Hieronymus de Script. Ecclesiasticis (In Jacobo pag. 266.) ex Evangelio secundum Hebræos refert, Jacobus jurasset, *se non comesturum panem ab illa hora, qua biberat Calicem Domini , donec videret eum resurgentem a mortuis* . Sed hac ratione rejecta, D. Thomas lect. 1. [Pag. 86. tom. 16.) in memoratum Pauli locum ait , *dicendum , quod ideo singulariter Christus apparuit Jacobo , quia specialem devotionem Jacobus ad Christum habuit*. Et ex verbis Augustini modo recitatis liquet, apparitionem hanc factam esse post eas , de quibus Paulus antea facerat mentionem : (24)

11. *Qua potissimum de re cum discipulis egit in visis apparitionibus ?*

℟. *De Regno Dei*, ut ait Lucas in Actis Apostolorum cap. I. 3. non Cœlesti solum , æternaque beatitate, qua illi donandi erant post exantlatos in evulganda ejus doctrina labores : sed etiam de Ecclesia , quam fundare jam cœperat , rebusque ad ipsam pertinentibus. Etenim quemadmodum scribit S. Cyprianus extremo libro de Idolorum vanitate : *Apparuit discipulis suis talis , qualis & fuerat , & agnoscendum se videntibus præbuit , simul junctus & substantiæ corporalis conspicuus , ad dies quadraginta remoratus est , ut de eo ad præcepta utilia instrui possent , & discerent , quæ docerent*. Similiter Tertullianus Apologetici cap. 21. *Cum discipulis autem quibusdam apud Galilæam Judææ regionem ad XL. dies egit , docens eos quæ decerent a Deinde ordinatis eis ad officium prædicandi per orbem , circumfusa nube in Cœlum est ereptus ;* (25) atque , ut est in extremo Sedulii libro 4. Operis Paschalis

Ad

(20) S. Chrysostomo in Acta hom. 1. pag. 451. vox Græca συναλιζόμενος non est *congregans in unum locum*, ut aliquibus placet, sed *conversens*, ut habetur in Vulgata . Inquit enim : [illegible] : *Ac neque hoc contentus fuit, sed & mensam apposuit : quod igitur & progressus dicit* : & conversens cum illis.

Œcumenius in Act. cap. I. pag. 3. *Et conversens. Simul edens ac bibens. Dicitur enim* συναλιζόμενος , *hoc est sale & mensa communicans.*

Chrysostomus hom. 83. in Matth. pag. 700. *Non aquam , sed vinum post resurrectionem bibit.*

Vide Suarez in 3. part. D. Thomæ tom. 2. disp. 51. sect. 2.

D. Thomas 1. part. quæst. 51. art. 3. ad 5. *Quamvis in corpus Christi post resurrectionem cibus non converteretur, sed resolveretur in præjacentem materiam : tamen Christus habebat corpus talis naturæ , in quod posset cibus converti. Unde fuit vera comestio.*

(21) Josephus lib. 20. Antiquit. Judaic. cap. 8. §. 6. ait , *montem Olivarum a regione Urbis situm quinque abesse stadia* : Stadia autem quinque conficiunt passus 625. cum singula passus 125. complectantur.

(22) S. Chrysostomo in Acta hom. 3. pag. 467. *videntur hæc in Sabbatho gesta fuisse* : at hujusmodi opinio repugnat traditioni Ecclesiæ , quæ Christo in Cœlum ascendenti honorem habet die quadragesimo ab ejus resurrectione.

Christum Dominum benedixisse Apostolis suis adhibito Crucis signo, opinantur aliqui. Eo inclinare videtur sententia Hieronymi in Isaiam cap. 66. pag. 226. & 227. *Et ponet in eis signum, quod in Ezechiele principio sub Tau sit era Hebraica interpretatione monstratur . . . . Hoc nobis ad Patrem ascendens Dominus dereliquit, sive in nostris frontibus posuit , ut libere dicereamus* ; Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine.

Verba S. Prosperi sunt hæc sent. 204. alias 203. pag. 572. *Vigor fidei Christianæ tribus temporibus initiatur, vespere, mane, & meridie. Vespere enim Dominus in cruce, mane in resurrectione, meridie in ascensione .*

S. Augustinus in Psal. 90. serm. 2. §. 8. *Sublatus est Christus in manibus Angelorum, quando assumptus est in Cœlum, non quia si non portarent Angeli, ruituros erat ; sed quia obsequebantur Regi*. Idem de Civit. Dei lib. 18. cap. ultimo 54. *Post quadraginta dies ascendit in Cœlum : post decem dies, id est quinquagesimo post suam resurrectionem , misit Spiritum Sanctum . . . per Idus Majas*. Ex his vides, Christum III. Nonas, seu die 5. Maii in Cœlum ascendisse. Ab hoc enim die ad Idus Majas dies decem numerantur.

S. Thomas 3. part. quæst. 57. art. 1. ad 4. *Dicit quædam Glossa , quod quia per quadraginta horas mortuus fuerat, quadraginta diebus se vivere confirmat.*

Qui Christum ascendentem in Cœlum spectaverant, *adorantes*, ut ait Lucas cap. XXV, 52. *regressi sunt in Jerusalem cum gaudio magno*, Græce, ut est apud Maldonatum in hunc locum, [illegible], & ipsi cum adorassent eum. *Non legimus, nisi hoc loco Christum a discipulis suis adoratum. Nam essi Deum esse credebant, tamen quia solum in eo videbant hominem, tanquam cum homine versabantur. Nunc demum adorant , cum in Cœlum ferri vident , coacti re ipsa confiteri Deum, quem ante sola fide confitebantur. Extorquet ab illis nunc adorationem rei evidentia .*

(23) Idem Augustinus : *Novissime autem omnium, inquit, quasi abortivo apparuit & mihi : sed hoc jam de Cœlo post non parvum tempus Ascensionis suæ.*

(24) Fuit hic Jacobus Alphæi cognomento *Parvus* seu *Minor*, frater Domini, Episcopus Jerosolymorum. Vide nostram Historiam Apostolicam in S. Jacobo min. Interrog. 4. & 6.

S. Leo serm. 71. de Ascensione Domini I. cap. 2. *Non ergo ii dies , qui inter Resurrectionem Domini, Ascensionemque fluxerunt, otioso transiere decursu ; sed magna in his confirmata Sacramenta, magna sunt revelata mysteria.*

(25) Œcumenius in Act. cap. I. vocem illam *de regno Dei* explanans : *Hinc discimus, quod etiam post resurrectionem docebat discipulos. Unde creditur*, ut ait Fromondus in eumdem locum, *hoc tempore inter alia instituisse & explicuisse discipulis materias & formas quorumdam Sacramentorum, quæ ante Passionem nondum instituerat : item multa eos docuisse, quæ scripta non sunt , sed viva voce Apostoli posteris suis tradiderunt, quæ Traditiones Apostolicæ vocantur.*

Ad dextram sedet ipse Patris , totumque gubernat. (26)

12. *Christus ascendens in Cœlum reliquit ne pedum suorum vestigia ?*

℟. Id testatur in primis auctor libelli de locis Hebraicis in Actis Apostolorum apud S. Hieronymum (Pag. 377. tom. 8.), quem libellum Scaliger & Erasmus valde probant . *Mons Oliveti* , inquit, *ad Orientem Jerosolymæ , torrente Cedron interfluente , ubi ultima vestigia Domini humo impressa hodieque monstrantur. Cumque terra eadem quotidie a credentibus hauriatur : nihilominus tamen eadem sancta vestigia pristinum statum continuo recipiunt. Denique cum Ecclesia , in cujus medio sunt , rotundo schemate & pulcherrimo opere conderetur , summum tantum cacumen , ut perhibent , propter Dominici corporis meatum nullo modo contegi & concamerari potuit : sed transitus ejus a terra ad cœlum usque patet apertum*. Similia in sua sacra historia lib. 2. cap. 33. sic tradit Sulpitius : *Helena mater Constantini Basilicam in loco Dominicæ passionis, & Resurrectionis, & Ascensionis constituit . Illud mirum, quod locus ille , in quo postremum insiterant divina vestigia , cum in Cœlum Dominus nube sublatus est , continuari pavimento cum reliqua stratorum parte non potuit . Siquidem quæcumque applicabantur , insolens humana suscipere terra respueret , excussis in ora apponentium sæpe marmoribus . Quin etiam calcati Deo pulveris adeo perenne documentum est , ut vestigia impressa cernantur . Et cum quotidie confluentium fides certatim Domino calcata diripiat , damnum tamen arena non sentit , & eadem adhuc sui speciem velut impressis signata vestigiis terra custodit*. S. Paulinus quoque Nolanus Episcopus epist. 31. ad Severum §. 4. eadem scribit . Augustinus vero in Joan. tract. 47. §. 4. *Ibi sunt*, inquit, *vestigia ejus , modo adorantur , ubi novissime stetit , unde ascendit in Cœlum*. Quod Augustinus sæculo quarto, & quinto, id postea dixit auctor libelli de locis Sanctis cap. 7. (Pag. 366. tom. 3.] seu Beda is fuerit, seu quispiam alius. Quare Casaubono exercitat. 16. §. 154. (Pag. 678.] *Miraculum de sanctis vestigiis pristinum statum continuo recipientibus , quidquid homines molirentur , propter consensum tot scriptorum , & in his magni Hieronymi , qui fuit oculatus testis , fide videtur dignissimum*. Illa igitur ad verbum impleta est Zachariæ vaticinatio : (Cap. XIV. 4.] *Et stabunt pedes ejus in die illa super montem Olivarum , qui est contra Jerusalem ad Orientem*. (27)

13. *Quinam spectarunt Christum ascendentem in Cœlum ?*

℟. Undecim Apostoli, ut Marcus narrat (Cap. XVI. 14. 19.), qui præter hos nullum memorat. Si quis alios addere velit , maxime vero ejusdem Christi matrem Mariam Virginem , non ausim repugnare . Illud admoneo, nullam hujus rei mentionem aut in Sacris Litteris, aut in sanctis Patribus, quod sciam, inveniri . Nec illud præterendum censeo , alienos esse a veritate , qui in commentariis ad cap. I. Act. Apost. scribunt , Christi ascendentis spectatores ac testes fuisse numero centum viginti notatos his verbis : *Erat autem turba hominum quasi centum viginti* . Hoc enim loco fermo est de iis, qui convenerant ad electionem Matthiæ in locum Judæ proditoris. (28)

14. *Quando cœptum est celebrari festum Ascensionis ?*

℟. Initio sæculi quinti ab universa Ecclesia celebrabatur, teste Augustino, & quidem die quadragesimo ab resurrectione Christi , ut a nobis celebratur, quod docet S. Leo serm. 71. cap. 1. & Augustinus ipse serm. 267. cap. 3. §. 3. ubi festum hoc vocat *Quadragesimam*, id est festum diei quadragesimæ. (29) Libro quinto Constitutionum

Apo-

(26) Catechismus Rom. de sexto Symboli art. cap. 7. §. 3. *Sedere autem hoc loco non situm, & figuram corporis significat , sed eam regiæ summæque potestatis ac gloriæ firmam & stabilem possessionem, quam a Patre accepit , declarat*. Sedere igitur regnare est. Sic dicitur Benedictus XIV. nunc Romæ sedere.

(27) Eusebius de vita Constantini lib. 3. cap. 41. scribit, locum ascensionis Christi fuisse in montis vertice : & cap. 43. subjungit ibi fuisse speluncam , in quam abductos a Christo discipulos arcanis mysteriis initiatos esse , [illegible], *traditio vera habet .*

Synopsis Criticorum in Act. cap. 1. pag. 1395. A monte Oliveti) *Inde ergo Christus in Cœlum ascendit : idque primo quia hic inchoavit passionem suam in horto sudans , a Juda proditus , captus : hic sæpe oravit & pernoctavit*, Luc. 21. & 22. *Secundo ut in conspectu impiæ Jerosolymæ gloriose ascenderet . Erat enim hic mons tantæ altitudinis , ut inde pæne omnes Urbis plateæ conspicerentur . At Christus dicitur eduxisse eos in Bethaniam , & inde elatus in Cœlum*, Luc. 24. v. 50. *Resp. Hæc non discrepant . Nam Bethania erat pars montis , in ejus descensu sita .*

Narrant, qui loca sancta perlustrarunt, vestigia Christi versa esse in Occidentem , ideoque Christum in Cœlum ascensurum ad Occidentem spectasse .

Simile quid *Deus Optimus Maximus indulsit Justinæ Virgini Patavinæ Protomartyri nostræ , cujus genibus & digitis marmora alioqui durissima cesserе ; velut Veneti ostendunt , & nos alias ostendebamus in vetere columna , quæ temere , ne dicam impie , in alios usus concessit*. Laurentius Pignorius in Symbolis Epistolicis Epist. 10. ad Cæsarem Nighesolam .

(28) S. Augustinus epist. 205. ad Consentium cap. 1. §. 2. *Quæris*, utrum nunc corpus Domini ossa & sanguinem habeat, aut reliqua carnis lineamenta . *Quid si adderes*, utrum etiam vestimenta , *non ne augeretur quæstio?... Nam si vestis Israelitarum per tot annos in eremo sine tritura esse potuit , si morticina pellis calceamentorum tamdiu sine labe duravit , potest ubique Deus quorumlibet corporum per quantum voluerit tempus incorruptam protendere qualitatem. Ego proinde Domini corpus ita in Cœlo esse credo, ut erat in terra , quando ascendit in Cœlum . Dixerat autem discipulis , ut in Evangelio legimus* (Luc. XXIV. 39.) *de sua resurrectione dubitantibus , & illud , quod videbant , non corpus , sed spiritum esse putantibus*. Videte manus meas & pedes : palpate & videte, quia spiritus ossa & carnem non habet, sicut me videtis habere . *Sicut eorum , cum esset in terra , contrectatus est manibus ; sic eorum est , cum iret in Cœlum, deductus aspectibus . Ibi vox Angelica fonuit* : Sic veniet, quemadmodum eum vidistis euntem in Cœlum. (Act. I. 11.) *Fides adest, & nulla quæstio remanebit .*

(29) Idem S. Augustinus epist. 54. cap. 1. §. 1. *Illa autem, quæ non scripta , sed tradita custodimus, quæ quidem toto terrarum Orbe servantur , dantur intelligi vel ab ipsis Apostolis, vel plenariis Conciliis , quorum est in Ecclesia salubertima auctoritas , commendata atque statuta retineri , sicut ut quod Domini Passio, & Resurrectio, & Ascensio in Cœlum , & Adventus Spiritus Sancti universaria solemnitate celebrantur , & si quid aliud tale occurrit , quod observatur ab universa , quacumque se diffundit , Ecclesia .*

S. Ber-

Apostolicarum cap. 19. statuitur celebrandum die Jovis feria hebdomadæ quinta. (30] Sæculo, quo Beda seu alius auctor libelli de locis sanctis (Cap. 7. pag. 366. tom. 3.] vivebat, celebrabatur magno lucernarum apparatu, quæ tota nocte ardebant in Ecclesia Ascensionis, *ut non illustrari tantum, sed & ardere mons & supposita loca viderentur*. (31) Idemque tradit, *in die Ascensionis Dominicæ per annos singulos Missa peracta, validi flaminis procellam desursum venire consuevisse, & omnes, qui in Ecclesia essent, terræ prosternere*.

15. *Sunt ne alia gesta Christi præter ea, quæ narrant Evangelistæ?*

R. *Sunt & alia multa, quæ fecit Jesus*, inquit S. Joannes (Cap. XXI. 25,) *quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos, qui scribendi sunt libros*. Quæ verba secundum Hieronymum in Matth. cap. 21. significant, Christi gesta, si singula scripta essent, superatura legentium fidem, & secundum Augustinum in Joan. tract. 124. §. 8. *legentium capacitatem*, qui tamen e vestigio subjungit, S. Joannem locutum per superlationem seu hyperbolem, quæ figura etiam *in nonnullis aliis divinis litteris invenitur*. [32]

C A P. XVII.

De forma & statura Corporis Christi.

1. *Scire ne liceat qua forma Christus & statura fuerit?*

R. SI Nicephoro Callisto credere libet (Lib. I. Cap. 40.), *Egregio is vividoque vultu fuit. Corporis statura ad palmos prorsus septem*. (1) *Cæsariem habuit subflavam ac non admodum densam; leniter quodammodo ad crispos declinantem: supercilia nigra, non perinde inflexa. Ex oculis fulgens, & subflavescentibus mirifica prominebat gratia. Acres ii erant, & nasus longior. Barbæ capillus flavus, nec admodum demissus. Capitis porro capillos tulit prolixiores. Novacula enim in caput ejus non ascendit, neque manus aliqua hominis, præterquam Matris in tenera duntaxat ætate ejus. Collum fuit sensim declive, ita ut non arduo & extento nimium corporis statu esset. Porro tritici referens colorem non rotundam aut acutam habuit faciem: sed qualis Matris ejus erat, paulum deorsum versus vergentem ac modice rubicundam: gravitatem atque prudentiam cum lenitate conjunctam, placabilitatemque iracundiæ expertem præ se ferentem. Perfimilis denique per omnia fuit divinæ & immaculatæ suæ Genitrici*. (2)

2. *A quibus hæc Nicephorus accepit?*

R. *A Veteribus accepisse* se statim initio profitetur, legentium fidem sibi concilians. Non credit tamen ei Theologus Serry exercitat. 48. §. 1. quod *nullos ex nomine appellaverit; nec appellare vere potuerit, cum nulli unquam tam accurati tamque diligentes Christi delineatores tota retro antiquitate inventi sint*. At id qui affirmare certo velit, necesse est, ut totam antiquitatem cognitam habeat, nullumque ea de re monumentum aut latere, aut periisse probe sciat. [3] Ego itaque verbis Nicephori nihil detraho fidei, præsertim cum Eusebius lib. 7. Hist. Eccl. cap. 18. scriptum reliquerit, se Christi pictas imagines ad suam usque ætatem religiose servatas vidisse, quas ad posteros deinceps potuisse pervenire, nemo inficiabitur. (4) Quia tamen neminem antiquiorem Nicephoro alium auctorem habeo, neque affirmata res mea opinione sit, nec pro vana prætermissa.

3. *Quid præterea contra Nicephorum esse dicitur?*

R. Idem Theologus Serry in eadem exercitatione 48. §. 2. & 7. scribit, primum esse illud, quod

S. Bernardo serm. 2. in Festo Ascensionis §. 1. pag. 918. dicitur *Consummatio & adimpletio reliquarum solemnitatum, & felix clausula itinerarii Filii Dei*.

Festa Nativitatis, Epiphaniæ, & Transfigurationis Domini instituta fuisse sub exitum sæculi IV. scribit Spanhemius part. 2. Theologic. Oper. pag. 925.

(30) Durandus in Rationali Divinorum Officiorum lib. 4. cap. 6. §. 21. *Primitiva Ecclesia observabat quintam feriam, & fiebat in ea processio in memoriam Dominicæ Ascensionis, sed multiplicatis Sanctorum festivitatibus, subrata est solemnitas quintæ ferie, & ejus processio per Agapitum Papam in Dominicam translata est, ut a populo tunc ad Ecclesiam conveniente simul & solemniter valeat celebrari, ut propter hoc dies Jovis dicatur vulgariter cognata diei Dominicæ, quia videlicet antiquitus par solemnitas fuit utrique*.

(31) Ecclesiam hanc in monte Oliveti Helena condidit: matris suæ magnificentiam aureis argenteisque ornamentis & auleis auxit Magnus Constantinus, referente Eusebio lib. 3. de vita ejusdem Constantini cap. 43. Vide Baronium ad an. 326. §. 39.

(32) S. Philastrius Brixiæ Episcopus hær. 106. pag. 78. *Dominus, quæ in uno anno gessit & docuit, hæc sola præcepit conscribi. Nam quæ ante facta sunt ab eo ac dicta primis triginta annis*, scripta non sunt *secundum Beatum Joannem, qui dicit mundum non capere posse, si universe scriberentur, quæ fecerat*. S. Gaudentius proximus Philastrii successor tract. 3. pag. 249. *Post illud baptisma, quod pro nobis in Jordane susceperat, usque ad Passionis suæ diem unius anni tempus capitur; & ea tantum scripta sunt in Evangeliis, quæ in illo anno vel docuit, vel fecit, nec ipsa tamen omnia. Sic enim dicit Evangelista Joannes*: Multa quidem & alia signa fecit Jesus in conspectu discipulorum suorum (*eorum quippe, quos post baptismum scribitur elegisse*) quæ non sunt scripta in hoc libro. *De his autem, quæ ante illum gessit annum sic idem Joannes in postremis sermonibus libri testatur*: Sunt autem & multa alia, quæ fecit Jesus; quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror Mundum capere eos libros, qui scriberentur. Vide Baronium ad an. 34. §. 144. Scaligerum de emendatione Temporum lib. 6. pag. 551. Grotium in Lucam cap. IV. 19. tom. 6. Critic. Sacr. pag. 355. & annotat. in cit. locum S. Philastrii.

(1) Franciscus Vavassor de forma Christi cap. 3. §. 5. existimat, Nicephorum *numerum mutasse, proque pedibus sex, quos Epiphanius*, cujus vestigia sequitur, *dissere litterarum notis, non numerorum consignatos habet, septem substituisse*.

(2) Non minus accurate describitur forma Christi in epistola Lentuli nescio cujus apud Joannem Albertum Fabricium in Codice Apocrypho Novi Testamenti tom. 1. pag. 302.

(3) S. Augustinus lib. 2. de baptismo contra Donatistas cap. 4. §. 5. *Neque enim omnia, quæ illo tempore inter Episcopos gesta sunt, memoriæ litterisque mandari potuerunt, aut omnia, quæ mandata sunt, novimus*. Lege Mabillonium in libro de studiis Monasticis part. 2. cap. 13. de Critica & regulis in ipsa servandis, & annotat. nostram 18. ad cap. XIX.

(4) Etiam S. Augustinus lib. 1. de consensu Evangelistarum cap. 10. §. 16. scribit, pictas Christi imagines pluribus locis visas. S. Irenæus lib. 1. adversus Hæreses cap. 24. de Gnosticis loquens: *Etiam imagines quasdam quidem depictas, quasdam autem & de reliqua materia fabricatas habent, dicentes formam Christi factam a Pilato illo in tempore, quo fuit Jesus cum hominibus*.

S. Epiphanius Hær. 27. quæ est Carpocratianorum §. 6. *Habent porro depictas coloribus imagines quidam etiam aureas aut argenteas, vel ex alia materia factas, quas esse Jesu effigies affirmant, easdemque a Pontio Pilato ad Christi similitudinem effictas, quo tempore inter homines degebat*.

quod ignoretur, ubinam *exstent hodie visæ ab Eusebio pictæ* (Christi) *imagines, numve ad vivum expressæ fuerint*. Quasi vero quod hodie ignoratur, Nicephori ætate notum esse non potuerit. Secundum illud, quod *videri possit periisse ea ipsa Eusebii ætate, ad quam servatæ fuerant*: quoniam Eusebius Constantiæ Licinii uxori petenti, ut mitteret ad se imaginem Christi, rescripsit, id quod petebat, fieri non posse. Sed manifestum est, ut capite sequenti ostendam, ita respondisse Augustæ fœminæ, quia profitebatur sectam Arianorum seu Theopaschitarum, qui imagines Christi non admittebant: alioquin Christi imaginem ad eam mittere poterat, cum lib. 7. Hist. Eccl. cap. 18. scribat, se Christi pictas imagines ad suam usque ætatem servatas in tabulis vidisse. (5) Tertium illud, quod ait S. Augustinus lib. 8. de Trinitate extremo cap. 4. §. 7. *Ipsius Dominicæ facies carnis innumerabilium cogitationum diversitate variatur, & fingitur, quæ tamen una erat, quæcumque erat*. At quis non videt, Augustinum ibi loqui de variis illis Christi simulacris, quæ sibi quisque animo fingit, cum Christum cogitat, ejusque gesta, & dicta legit, vel audit: Nicephorum vero talem nobis exhibere formam Christi, qualem *a veteribus acceperat?*

4. *Consentiunt ne Sancti Patres Nicephoro?*

R. Et sunt, qui consentiunt, & sunt, qui contradicunt. Qui consentiunt, illud Psalmi XLIV. 3. *Speciosus forma præ filiis hominum*, non ut alii, ad pulcritudinem divinitatis vel animæ duntaxat, sed etiam ad speciem corporis referunt. In his Chrysostomus, & Hieronymus. Chrysostomi hæc sunt ex hom. 28. (Pag. 276.) in Matthæum: *Ut in faciendis signis erat mirabilis; sic visu gratiosissimus traditur fuisse; Id ipse Propheta significans multo ante clamaverat*. Speciosus pulcritudine super filios hominum. (6) Hieronymi autem hæc in eumdem Matthæum cap. 9. (Pag. 13.) *Certe fulgor ipse, & majestas divinitatis occultæ, quæ etiam in humana facie relucebat, ex primo ad se videntes trahere poterat aspectu*. Et Epist. 140. (Pag. 769.) *Nisi habuisset & in vultu quiddam oculisque fidereum, numquam eum statim secuti fuissent Apostoli, nec qui ad comprehendendum eum venerant, corruissent*. (7) Probabilior visa est D. Thomæ sententia (in Psal. 44. pag. 56. tom. 13.), eoque fere ab omnibus accepta. *Pulcritudo consistit in proportione membrorum & colorum. Et ideo alia est pulcritudo unius, alia alterius: & sic hanc pulcritudinem Christus, secundum quod competebat ad statum & reverentiam suæ conditionis, habuit. Non est ergo intelligendum, quod Christus habuerit capillos flavos, vel fuerit rubeus: quia hoc non*

(5) Locum integrum Eusebii habes infra pag. 253. & Fragmenta epistolæ ejus ad Constantiam Augustam annotat. 6. ad cap. XIX.

(6) Idem Chrysostomus eodem loco: *Quod autem dicit Isaias*: Non habebat speciem neque pulcritudinem, *aut quoniam ad Deitatis suæ inefabilem gloriam, aut quoniam passionis cruentam deformitatem, & lividos tumores respexit, id ita dixit: vel etiam quia tenui eum & victu & vestitu usum significare voluit*.

Hieronymus quoque ac Thomas locis citatis docent, Isaiam Davidi non esse contrarium; sed verba Isaiæ, ut ait Thomas, *exprimere contemptum Christi in passione, in qua deformata fuit sui corporis forma præ multitudine afflictionum*.

(7) Origenes contra Celsum lib. 6. §. 7. pag. 689. tom. 1. *Constat ex Scripturis, Jesu corpus fuisse aspectu deforme, sed non etiam abjecto vultu, ut Celsus exposuit: nec exigua statura illud fuisse, clare indicatur. Hæc sunt Isaiæ verba cap. LIII. 1. 2. 3. quibus prædicit illum venturum huc esse non decora specie, nec excellenti pulcritudine*: Domine, quis credidit auditui nostro? Et brachium Domini cui revelatum est? annunciamus in conspectu ejus, ut parvulus, ut radix in terra sitiente. Non est species ei, neque gloria, & vidimus eum, & non habebat decorem, neque pulcritudinem: sed species ejus indecora, & deficiens præ filiis hominum.

Carolus Delarue locum Origenis illustrat hoc modo: *Thadæus unus ex septuaginta discipulis apud Eusebium lib. 1. Hist. Eccl. cap. 13. Abgaro regi promisit se postridie locuturum esse*. De exiguitate, vilitate, & abjectione exterioris ejus humanitatis. *In eumdem modum Clemens Alexandrinus lib. 3. Pædagogi cap. 1.* Dominum vero ipsum facie deformi natum, per Isaiam Spiritus testatur: *Et vidimus eum, & non habuit speciem, neque decorem, sed species ejus inhonorabilis, deficiens citra filios hominum*. Et quis melior aut præstantior est Domino? At non ea pulcritudine carnis, quæ oculis corporis videtur, quæ solet oculis & imaginatione concipi; sed veram & animæ, & corporis pulcritudinem Propheta innuit, animæ quidem beneficentiam, carnis vero immortalitatem. *Idem strom. 1.* Non sine causa Dominus habere voluit vilem corporis formam, ne quis videlicet formositatem laudans, & pulcritudinem admirans absisteret a sermonibus Domini, & in rebus mortalibus & transituris adhærens, abscinderetur ab iis quæ sunt mentis & intellectus. *Tertullianus libro de Patientia*: Nasci se Deus in utero patitur matris, & expectat; & natus adolescere sustinet; & adultus non gestit agnosci, sed contumeliosos insuper sibi est. *Idem lib. de Carne Christi*: Adeo nec humanæ honestatis corpus fait, nedum cœlestis claritatis: tacentibus apud nos quoque Prophetis de ignobili aspectu ejus, ipsæ passiones, ipsæque contumeliæ loquuntur: passiones quidem humanam carnem; contumeliæ vero inhonestam. An ausus esset aliquis unque summo perstringere corpus novum? sputaminibus contaminare faciem nisi merentem? *Adde contra Judæos cap. 14. Cyprianus item lib. 2. adversus Judæos pariter ex Isaia colligit, Christum, quamdiu vixit, figuram non habuisse, nec speciem, figuram ejus fuisse sine honore, & deficientem præter cæteros homines. Idem habere videntur Basilius in Psalm. 44. Isidorus Pelusiota epist. 130. lib. 3. & Theodoret. in Psalm. 44. Eadem tradit Cyrillus Alexandrinus libro primo Glaphyrorum in Exod. ad illa verba Psalm. 44.* Speciosus forma præ filiis hominum. Ut intelligamus ea quæ carnis sunt, collata cum gloria Deitatis, prorsus nullius esse momenti aut pretii. Filius enim in specie apparuit admodum deformi. *Augustinus in Psalm. 43.* Ut homo, *inquit*, non habebat speciem, neque decorem, sed speciosus forma, ex eo quod eit præ filiis hominum. *Idem ad Psalm. 118.* Et ipse sponsus non carne, sed virtute formosus. *Idem ad Psalm. 127.* Ergo persequentibus fœdus apparuit. Et nisi eum fœdum putarent, non insilirent, non flagellis cæderent, non sputis inhonestarent. Sed quia fœdus illis apparebat, fecerunt illi ista. Non enim habebant oculos, unde Christus pulcher videretur. *Sic igitur illi veteres de forma Christi senserunt, arbitrati id non in Christi contumeliam, sed in masculæ potius ac divinæ religionis argumentum cedere. Verum dici non potest, quantum recentiores ab iis discesserint, qui secum invicem in eo certasse videntur, ut ad Christi formositatem aliquid adderent, rati id suæ esse in ipsum observantiæ, aut etiam religionis. Atque ut pictores prætermittam, quibus audere quidlibet semper licuit, Græci sane ac Latini nihil, quod ad eam rem pertineret, omiserunt, figuræ nimirum majestatem, dignitatem frontis, conjunctionem superciliorum, oculorum vim & aciem, capillitii crispi ac promissi venustatem, nasi aquilini justum modum, eximiam oris conformationem, barbæ bifidæ decus, cervicis mediocrem flexum, digitorum longitudinem, pedum gratiam, triticeum cutis colorem, & cætera id genus minutissime persecuti antiquis ignorata Patribus. His certe lineamentis depinxerunt Christum Joannes Damascenus, Theophanes, Nicephorus, Antoninus in Itinerario terræ sanctæ. Fatendum his recentioribus veteres aliquot quadamtenus præivisse. Origenes tractatu 35. in Matth. testatur, ex Christi vultu splendorem quemdam insolitum, quo homines ad se traheret, identidem erupisse, pro eorum qui ipsum aspicerent dignitate & merito. Id autem ad omnem ejus vitam extenderunt Hieronymus, ac Chrysostomus. Hieronymus enim ad Principiam scribens ait, Christum, nisi in vultu & oculis quiddam sidereum habuisset, numquam uno verbo Apostolos fuisse tractuum. Chrysostomus vero ad Matth. 8. V. 18. hom. 27. asseverat, Christum, non modo cum miracula ederet, sed etiam ipso aspectu gratum fuisse*. Vide Natalem Alexandrum in Hist. Eccl. sæc. II. dissertat. 8. pag. 395. tom. 3.